

JOGALKOTÁS A MEIDZSI-KORSZAKBAN (1868-1912)

Tanulmány a kontinentális jogok japán recepciójának szükségességéről és menetéről¹

TAMÁS CSABA GERGELY
PhD-hallgató

I. Bevezetés

A japán jog vizsgálata hazánkban igen periférikusnak mondható, pedig e másfél évszázaddal ezelőtt még feudális keretei közé bezárkózott kis ország gyors felemelkedésében a modern – nagyrészt átvett – jog is elévülhetetlen szerepet játszott.

E tanulmány a recepció szükségességének okaira, a kontinentális jogi törvényekre esett ‘választás’ következményeire igyekszik választ adni, bemutatva a legfontosabb törvénykönyvek keletkezésének a körülményeit.

Ezt pedig azért tartom szükségesnek, mert a japán császár (tennó) több évszázados, egészen a második világháborús japán vereségig hirdetett isteni eredetisége, vagy a hierarchikus, teljesen az apai hatalmon alapuló családi köteleknek (ie) a XX. század közepéig való fennállása mind mutatja, hogy a nyugati civilizációtól élesen eltérő szokások alapján működő társadalom földjére ‘hullottak’ a nagy francia forradalom eszméit hordozó európai kódexek.

Az eltérő társadalmi környezet vizsgálata helyett jelen keretek között a szerző a meidzsi-korszak jogalkotására szorítkozik, amely egyrészt a mai japán jogrendszer megértéséhez is elengedhetetlen, másrészt pedig az általános jogi ismereteink bővítéséhez is hasznos adalékokkal szolgálhat.

II. Japán a XIX. század közepén

1. Az ország megnyitása: a kereskedelmi kapcsolatok felvétele a Nyugattal

A Tokugawa-korszak (1603-1867) a feudalizmus megerősödését, az ősi szokások konzerválását, a gazdasági fellendülést, valamint a béke időszakát hozta el a japán nép számára. A társadalomban azonban kezdtek megjelenni az olyan, eleinte kisebbségben lévő nézetek, amelyek a kereskedelmi kapcsolatok felvételét, az újabb tudományos kutatások megismerését, s így az ország megnyitását szorgalmazták

Az amerikai Matthew Calbraith Perry tábornok 1853-as érkezése annak a politikai-társadalmi változásnak a kezdetét jelentette, amely a Tokugawa shógun bukásához vezetett. Az uragai kikötőbe befutott amerikai „fekete hajók” egy valódi fordulat megindulásának lettek a szimbólumai.²

Perry tábornok Millard Filmore amerikai elnöknek a császárhoz címzett levelét hozta el, amelyben az USA a japán kikötők megnyitását és Japánnak a nemzetközi kereskedelmi életbe való bekapcsolódását szorgalmazta.

Az egy év gondolkodási időt kérő japán kormányzatot az ország nyitását támogató erők meggyőzték és így születtek meg az első nemzetközi szerződések. Az USA-val kötött 1854-es kanagavai szerződés alapján az amerikai hajók előtt megnyitott két japán kikötő az ország

¹ Ez a tanulmány a szerzőnek a XXVI. OTDK-n előadott és díjazott dolgozatára épül, s annak egy frissített és javított változatát képezi.

² A gőzhajók és a japán nép találkozásáról ld. HANS KIRCHMANN: *Hirohito „Japán utolsó császára”*. Gondolat, 1990. 19.

kapuinak a Nyugat előtti felnyitását jelentette. Később hasonló szerződést kötött Japán Hollandiával, Angliával, Franciaországgal, Oroszországgal és Porosországgal is.³

E szerződések azonban a japánok számára nagyon kedvezőtlen feltételeket tartalmaztak. Azon túl, hogy egyre több kikötő megnyitását írták elő, s Japán számára kedvezőtlen vámtételeket állapítottak meg, területen kívüliséget rendeltek el, amely értelmében külföldi felett csak külföldi joghatóság ítélezhetett. E rendelkezés a japán nép büszkeségét oly mértékben sértette, hogy a következő évek fő célja ezeknek a megalázó kitételeknek a felszámolása volt.⁴

2. A meidzsi-fordulat

A shógunnal korábban is szemben állt rétegek a császár körül összpontosultak és a nyugati kereskedelmi kapcsolatok fejlesztését kezdték támogatni. A császárt központba helyező nemzeti ideológia a XIX. század eleje óta, a konfucianizmussal szemben megerősödő sintoizmus lett. Ennek következtében a shógun hatalma megcsappant, és a tizenötödik shógun, Keiki Tokugawa 1867-ben feladta tisztségét és hatalmát átadta a császárnak. Ezzel a shógunok katonai uralmán alapuló több évszázados feudalizmus végleg elbukott.

Így a trónra került Mucuhitó császár, az ősi számítás szerinti 122. Tennó, valóban az egész ország császára lett, hatalmát közvetlenül gyakorolta, s az 1867-68. évi fordulattal (meidzsi ishin) kezdetét vette a modern Japán társadalmi, jogi és gazdasági alapjait megteremtő meidzsi-korszak⁵ (1868-1912).

Japán megindult a modernizáció útján, amely magával vonta a nyugati szokások és intézmények átvételét az élet minden területén, a hagyományos japán értékrend és életfelfogás átalakítását.

A feudális rendszer felszámolása, valamint az előjogok és hűbérrendszer eltörlése érdekében Meidzsi császár gyors intézkedéseket hozott. E szabályok többsége a császár 1868. áprilisi esküjében már le lett fektetve, különösen a feudális kasztrendszer eltörlése és a parlament elődjének tekintendő tanácskozó gyűlés megalakítása tekintetében.

A kasztrendszer eltörlése azonban nem jelentette a társadalmi csoportok közötti különbségek teljes megszűnését, csak inkább közeledését. Mindazonáltal egy új nemességi réteg (kazoku) alakult ki, amelyet korábbi nemeseken túl a császári hatalom visszaállításában nagy szerepet betöltők alkották. A társadalom többségét alkotó (kereskedő, kézműves, paraszt csoportot) pedig összefoglalóan köznépnek (shizoku) kezdték nevezni.

A meidzsi-fordulat legfontosabb további eredményei: 1871-ben új megyerendszert vezettek be, amely értelmében a megyék a császári kormányzat ellenőrzése alatt működtek és élükre a császár által kinevezett hivatalnokok kerültek. Bevezették a telekkönyv intézményét is, amelynek következtében az ingatlan elidegeníthetővé vált, és így született meg a modern értelemben felfogott tulajdonos intézménye is. A kötelező katonai szolgálat bevezetésének oka a korábbi samuráj csoportok sorozatos felkelései voltak, amelyek a korszak elején még gyakoriak voltak.

Továbbá, 1872-ben megépült az első vasút Tokió és Yokohama között, áttértek a gregoriánus naptárra, bevezették az iskolakötelezettséget, 1877-ben létrejött az önálló Tokiói Császári Egyetem, 1882-ben pedig megnyílt a Japán Nemzeti Bank, hivatalos fizetőeszköz a japán yen lett. E reformok mind a gyors, európai irányú, felülről irányított fejlődés

³ Az Osztrák-Magyar Monarchiával 1869-ben kötött hasonló szerződést.

⁴ CURTIS J. WILHAUPT – J. MARK RAMSEYER – MICHAEL K. YOUNG: *Japanese Law in Context*. Harvard University Press, 2001. 7-10.

⁵ A modern Japán tennók uralkodásának idejét innentől kezdve az általuk felvett megjelölés alapján nevezték el. Meidzsi jelentése kb. felvilágosult kormányzás.

eredményei voltak. Meidzsi császár egy nyugati mintájú államszervezetet és társadalmat vezetett be, amihez azonban egy nyugati típusú jogrendszert is kapcsolni kellett.

III. A meidzsi rendszer jogalkotása

1. A modern jogrendszer szükségessége

A meidzsi-korszak reformjainak legfontosabb céljai között a modern japán állam megteremtése, a gyarmatosítás lehetőségének elkerülése és ez által a fejlett nyugati hatalmak sorába való belépés szerepelt.

A modern jogrendszer megalkotásának szükségességét a nyugati hatalmak hangsúlyozták elsősorban. A császár ugyanakkor legitimálni akarta uralmát, s meg akarta őrizni országa függetlenségét. A gyors eredmény érdekében a jogalkotás irányvonalát a kontinentális kódexek képezték.

A közvetlen császári hatalom bevezetésével a kormánynak nagy szüksége volt egy fejlett jogrendszerre, mivel a nagyrészt íratlan és területről-területre változó középkori japán jog, illetve szokásjog erre nem volt alkalmas. A császár uralmának biztosítására pedig egy központosított politikai rendszerre volt szükség. A kodifikált jog nagy szerepet játszott a rendszer kialakításában.

A modern jogrendszer létrejöttének további, külső oka a shógunátus korának végén a nyugati hatalmakkal kötött, fentebb röviden ismertetett, Japán számára kedvezőtlen nemzetközi szerződések voltak. Láttuk, hogy az ilyen szerződések értelmében például az idegenek mentességet élveztek, miután a japán jogrendszert nem tartották olyan szintűnek, hogy rájuk is alkalmazni lehessen. A japán joghatóság idegenekre való kiterjesztése, és ezeknek a szerződések felülvizsgálatának célja is a jogrendszer modernizálását tették szükségessé.

A gyarmatosítás elkerülése pedig Japán nemzeti érdeke volt, ezért is tartották nagyon életőnek az új jogszabályok megalkotását. Ezáltal Japán nemcsak azt akarta bizonyítani a világ előtt, hogy a fejlett államokkal egyenlő sorú, s újkori államnak tekinthető, hanem hogy velük való versenyre is képes.

A függetlenség megtartásához tehát elengedhetetlen volt a modern japán jogrendszer megteremtése. A külföldi nyomás nagyon erős volt, így a folyamatokat a társadalmi változások alakulásának irányától függetlenül véghez kellett vinni.

1.1. Kontinentális irányvonal a jogalkotásban

Japánnak a Tokugawa-korszakban, a bezárkózási politika, a teljes izoláltság korában egyedüli kapcsolata holland és kínai kereskedőkkel volt. Így talán nem véletlen, hogy már a XIX. század közepe tájékán lefordítottak háborúról, kormányzati rendszerről szóló holland jogkönyveket.

A hetvenes évek elejétől a kodifikáció a fentebb említett okok folytán sürgetővé vált. Akkortájt a francia jogot tartották a legfejlettebb jognak és a császár is ezt jelölte ki követendő példának. További fontos szempontot jelentett, hogy a francia kultúra még a feudalizmus korában is nagyon kedvelt volt, különösen a japán hivatalnokok körében, akik ezért szintén a francia jog átvételét támogatták.

Az első igazságügyminiszter, Eto Shimpei, így francia törvénykönyveket fordíttatott le japánra, mivel a francia jogot tartotta alkalmasnak arra, hogy a japán életviszonyokra átültessék. Ekkor érkezett Japánba George Bousquet és Gustave E. Boissonade francia professzor, akik francia jogot kezdtek oktatni, s önálló törvénytervezeteket készítettek.

A kontinentális rendszerek példaképpül állításának további oka abban keresendő, hogy az angol-amerikai jogrendszert a japánok nem tartották gyorsan átvehetőnek. Néhány törvénykönyv lefordítása mégiscsak egyszerűbb feladatnak bizonyult, mint az egész 'common-law' szabályozás átvétele. Így mintának – eleinte – az öt napóleoni kódex szolgált.

1.2. A jogalkotás nagy nehézsége: a jogi terminológia hiánya

A recepció és a kodifikáció legnagyobb nehézségei a nyugatitól gyökeresen eltérő jogi gondolkodásban rejlettek.

Történelmi előzmények hiányában nem alakultak ki a számunkra oly könnyen érthető legalapvetőbb jogi fogalmak mint a jogosultság vagy kötelezettség sem. A például ekkor mesterségesen létrehozott 'kenri' viszont csak formájában felelt meg. A 'ken' eredeti jelentése: hatalom, hatás volt, míg a 'ri' érdeket jelentett. A fogalom valódi tartalma azonban nehezen épül be, talán mind a mai napig, egy olyan társadalom tudatába, ahol a kötelezettségek teljesítése és a közösség elvárásainak megfelelés számít a legalapvetőbb követelményeknek.

Azonban talán azért tud mégis hatékonyan működni a japán jogrendszer, mert még mind a mai napig, – különösen a mindennapi élet legalapvetőbb viszonyait szabályozó jogterületeken – ha tehetik, kerülik a jogot a japánok, és a jogon kívüli megoldások elérésre törekszenek.

2. A jogalkotás első évtizedei (1868-1885)

2.1. A régi polgári törvénykönyv

A meidzsi-rendszer jogalkotási folyamatának felosztását leginkább az indokolja, hogy ebben az első időszakban a francia jog hatása dominált, azaz, az alkotmányt megelőző kodifikációk elsősorban francia jogi – napóleoni – hatást tükröznek. Ezt mutatja különösen az ún. régi Polgári törvénykönyv (Ptk), a régi Büntetőtörvénykönyv (Btk), a Büntetőeljárás kódex és a régi Kereskedelmi törvénykönyv (Ktk.) is.

A modern jogrendszer kialakításának egyik sarkpontja volt a modern polgári törvénykönyv (minpó) megszületése. A mintegy három évtizedig tartó kodifikáció története tulajdonképpen annak az ékes bizonyítéka, hogy végül is nem csupán egy törvénykönyv átvétele ment végbe ekkor, hanem a jogi élet valóban virágzásnak indult Japánban.

Az európai jogok recepciója 1870-ben, a francia Code Civil fordításával kezdődött. Két Ptk. tervezet is készült, (1872-kokoku minpó karikisoku, illetve 1873/74-minpó soan), amelyben Rinshó Mitsukuri-nak volt nagy szerepe, ám ezek még valóban csak pusztán fordítások voltak, s az eltérő kultúrájú, társadalmú Japánban nem bizonyultak életképesnek. A jogi terminológiák hiánya folytán szógyártásba kezdtek az eleinte nem létező jogtudósok.

Ekkoriban ugyanis a japán kormány nagy számú 'tudósjelöltet' küldött Nyugatra:⁶ Angliába, Franciaországba, Németországba és az Amerikai Egyesült Államokba, hogy tanulmányozzák az ottani jogrendszert. A Tokiói Egyetemen valamint az igazságügyi minisztériumban ekkor alakítottak ki – eleinte csak – az angol, francia joggal foglalkozó tanszékeket illetve bizottságokat, ahova neves külföldi tudósokat is meghívtak.

1879-ben Gustave Emil Boissonade párizsi professzort kérték fel a Ptk. tervezet vagyoni jogi rendszerének kidolgozására, míg a családi és öröklési szabályokat egy japán bizottság dolgozta át a francia hatásokat felhasználva. A teljes régi Ptk. 1890-ben készült el, s 1893-ban kellett volna hatályba lépnie.

⁶ A nyugati jogok legkorábbi tanulmányozói az 1862-ben a hollandiai Leiden város egyetemére küldött Amano Nishi és Mamichi Tsuda voltak. Ld. HIDEO TANAKA (szerk.): *The Japanese Legal System*. University of Tokyo Press, 1991. 198.

Am a Sir Henry Maine és John Austin analitikus iskolájának elméleteit tanulmányozó angol⁷, illetve a G. Bousquet és G. Boissonade természetjogi koncepcióját képviselő francia jogi iskola között kiobbant kodifikációs vita következtében soha nem lépett hatályba. E vitában az angol iskola hívei az egységes elméleti bázis hiányát hangoztatták (a polgári perrendtartást német, míg a Ptk. tervezeteket főként francia jogászok készítették), továbbá a frissen megalkotott, illetve születendő kódexeket a japán joggyakorlattól teljesen idegen szabályozásnak tekintették.⁸

A vita következő pontja a régi Ktk. életbeléptetésének időpontja körül mozgott, amely végül a Ktk. és Ptk. hatályba lépésének végleges elhalasztásával végződött.

A vita elsősorban a családjog, illetve öröklési szabályok kérdése körül mozgott. A konzervatívok el akarták kerülni a családi viszonyok kodifikálását, s a hagyományos ún. ierarchia stabilitását akarták elérni.

2.2. A régi Btk.

A jogrendszer modernizálása során elengedhetetlen volt a büntető jogszabályok kódexben történő szabályozása is, s e területen születtek meg az első, nyugati értelemben vett, modern kódexek. A kormányzat büntető törvénykönyvtervezetei azonban, amelyek 1868 és 1873 között keletkeztek (Shinritsu Kóryó illetve Kaitei Ritsurei), a korábbiakhoz viszonyított humánusabb rendelkezések ellenére megőrizték kínai eredetüket, s csak a hivatalnokok számára váltak hozzáférhetővé, így csak a reform szándékának jelei voltak. 1881-ig azért alkalmazták őket.

Ezt követően kiemelkedő szerephez jutott e területen is Gustave Boissonade, aki korábban Párizsban oktatott büntetőjogot és a neoklasszikus iskola híve volt, s Japánban töltött két évtizednyi munkásságának első részeként készítette el a büntető- illetve büntetőeljárás törvénykönyv tervezetét. Az 1877-re elkészült, erőteljesen a francia kodifikációra, a Code Penal-ra (1810) és a Code d'Instruction Criminelle-re (1808) épülő tervezeteket a japán törvényhozás – a japánra történt lefordítása és némi módosítás után – elfogadta, s 1880-ban kihirdették, 1882-ben pedig életbe lépett a két kódex.

Ezek a kódexek a társadalom számára korábban teljesen ismeretlen alapelveket tettek a törvénykönyv lényegi elemévé. A legfontosabb rendelkezéseinek a nulla poena sine lege⁹ és a nullum crimen sine lege elvek valamint a visszaható hatály tilalmának rögzítése számított, továbbá, az alapvetően hierarchikus berendezkedésű és gondolkodású emberekre – legalábbis a törvény szerint – azonos büntetőszabályok vonatkoztak. A társadalomba beleivódott alá-fölérendeltség tudatával szemben különösen a bűncselekmény elkövetője szempontjából illetve a büntetés mértékének meghatározásakor a jogegyenlőség elvének deklarálása jelentett erőteljes 'európaizálást'.

A kódex tehát eltörölt minden feudális kiváltságot, megkönnyítve az igazságszolgáltatás helyzetét is, mert a bűnösség illetve büntetés kérdése többé nem az elkövető családi pozíciójától, társadalmi rangjától, hanem az elkövetett bűncselekménytől függött.

A bűncselekmények trichotóm felosztása szintén a francia jogtudományból került átvételre, az összes bűncselekményekre vonatkozó büntetési tételek precíz meghatározása a bírói mérlegelésnek azonban kevés teret engedett.

⁷ Az angol-amerikai jog ismertetésében a Tokióban akkoriban oktató Henry T. Terry és John H. Wigmore játszott nagy szerepet.

⁸ A gyakran a Savigny-Thibaut vitához hasonlított jelenség valódi, gyakran érzelmi, csupán az iskolák közötti versengést jelképező vitájához Ld. Nobushige Hozuminak, a japán összehasonlító jogtudomány megalapítójának és a kor egyik legkiemelkedőbb jogászáinak írásainak részleteit vö: TANAKA i.m. 204-207.

⁹ 2.§ „Nulle action ou omission ne peut être punie, si ce n'est vertu d'une disposition expresse de la loi” KENZO TAKAYANGI: A Century of Innovation: The Development of Japanese Law. In ARTHUR TAYLOR VON MEHREN (szerk.): *Law in Japan. The Legal Order in a Changing Society*. Harvard University Press, 1963. 15.

Az individuális büntetés gondolata szintén egy fontos újításnak számított. Korábban a kollektív büntetőjogi felelősség elve érvényesült. Az individuális emberfelfogás, a 'jogalanyok' nem elsősorban közösség részeként történő meghatározása még ma is kissé idegen a japánok számára.

A császári család ellen elkövetett bűncselekményekre vonatkozó külön szabályok pedig egészen 1946-ig életben maradtak. A császár különös védelme pedig mind a meidzsi alkotmány rendelkezéseivel, mind a társadalom nézetével találkozott. Az új alkotmány által előírt teljes jogegyenlőség gondolatával azonban ellentétesnek bizonyult minden, előjogot illetve kiváltságot tartalmazó rendelkezés.

2.3. Büntető eljárási törvény (Be.)

A büntetőeljárást érintő reformok már az 1870-es évek elején elkezdődtek, s számos francia indíttatású szabályozást fogadtak el: a társadalmi osztálykülönbségek bíróság előtt történt eltörlése, kínvallatás tilalma, fellebbezés, felülvizsgálat intézményének bevezetése, vérbosszú tilalma, az 1882-ig korlátozott hatáskörrel védői intézmény létrehozása stb.

Az egységes Be.(csizai-hó) az első Btk-val párhuzamosan került elfogadásra és lépett életbe 1882-ben. A kódex a francia büntető eljárási törvényre, és így túlnyomó részben az inkvizitórius eljárási modellre épült.

A kódex legfontosabb újításának a védő intézményének, a francia avocats alapján történő bevezetése számít. Japánban a terhelt érdekében korábban senki nem járhatott el. Az ügyész azonban a bíró mellett foglalt helyet, így nem számított a védővel egyenlő félnek, hanem lényegében 'felette állt'.

2.4. A régi Kereskedelmi törvénykönyv (Ktk.)

A kodifikáció ötödik könyvét a kereskedelmi jog szabályozását tartalmazó kereskedelmi kódex jelentette. A Ptk. létrejöttével párhuzamosan, itt is születettek ún. régi és új kereskedelmi törvénykönyvek

A régi Kt. lényegében Hermann Roesler német professzor tervezetén alapult, és nemcsak francia, hanem német és angoljogi elemeket is tartalmazott. Ennek ellenére a napóleoni Code du Commerce (1807) gyakorolta rá a legerősebb hatást. 1890 áprilisában a kódexet ki is hirdették, de a régi Ptk. körüli viták következtében a hatálybalépését, a társaságokra vonatkozó könyv és a csődjogi szabályok kivételével, szintén elhalasztották.

A társasági jog mielőbbi szabályozására a fellendülő gazdasági élet jogi hátterének biztosítása miatt volt nagy szükség. Így a régi Ktk. harmadik könyve az új Ktk. életbe lépéséig, ideiglenes szabályként maradt hatályban.¹⁰

3. Német mintájú törvények

3.1. Az alkotmány létrejötte

A század nyolcvanas éveiben kibontakozó, a demokrácia legalapvetőbb követelményét jelentő szabadságjogok megvalósulásáért küzdő mozgalmak népszerűségét látva, továbbá a közelmúltban megalakult egységes Németország fejlett, de a császár helyzetét tekintve abszolútizmusra emlékeztető jegyeket is őrző jogrendszerét megismerve, a japán jogtudomány érdeklődésének központjává a német jog vált, s német jogtudósokat is bevontak a kodifikáció folyamatába.

¹⁰ Ld. YOSIYUKI NODA: *Introduction to Japanese Law*. University of Tokyo Press, 1992. 207-210., VON MEHREN i.m. 15-19.

Az alkotmányozási folyamat a kabinet rendszer bevezetésével és a parlament 1890-ben történt megnyitásával a császári hatalom megszilárdulását mutatta, és a porosz jogra való áttérésnek végső állomása is volt egyben.

Annak ellenére, hogy a császár az 1868-as esküjében a döntéshozatali eljárásokban a közvélemény figyelembe vételét és meghallgatását ígérte, ez lényegében a korszak első felében nem teljesült.

Ebből kifolyólag, a nyugati parlamenti rendszerek mintájára és az autokrata kormányzati berendezkedéssel szemben fellépve, egy népképviselői parlament létrehozását célul maga elé tűző mozgalom a hetvenes években nagy támogatást szerzett magának. A civil jogokért harcra szálló mozgalom (dzsijú minken undó) követeléseinek a kormányzat végül engedni kényszerült, és 1875-ben a császár egy nemzeti parlament létrehozását jelentette be.

Az alkotmány legelső tervezetei holland illetve francia alkotmányfordítás alapján készültek. A Titkos Tanács által 1876-ban készített tervezet többek között azért nem bizonyult megfelelőnek, mert nem tartalmazott a császári család isteni eredetiségére valamint a császár szuverenitására vonatkozó szabályokat.

A civil jogokért mozgalom népszerűsége következtében egyre több alkotmánytervezet készült, elsősorban a brit parlamenti rendszer nyomán. Létrejöttek azonban olyan tervezetek is, amelyek egy császár központú, félig vallásos politikai rendszer létrejöttét támogatták.

1882-ben Hirobumi Ito, a későbbi miniszterelnök, a császár kérésére Európába utazott az európai államok alkotmányának a tanulmányozására. Ito herceg az 1850. évi porosz alkotmányt tette a kutatásainak központjává.¹¹ Ennek oka talán az lehetett, hogy akkoriban Poroszország helyzete sokban Japánéra emlékeztetett, hiszen szintén a modernizáció útján haladt. A leglényegesebb ok valószínűleg a császárnak a parlament feletti erős hatalmában keresendő. A francia, brit megoldások ezzel szemben túl liberálisnak, demokratikusnak tűntek.

Ito miután hazájába visszatért, a német jogtudós Hermann Roesler segítségével¹² készített egy tervezetet, amely még a porosz alkotmánynál is konzervatívabb lett. Igyekeztek minden francia, illetve angol hatást kiküszöbölni. A császár isteni eredetének koncepcióját, valamint az Alsóház szavazati jogának korlátozását Roesler azonban nem támogatta.

A japán tervezetkészítők azonban a parlament minden ellenőrzése alól ki akarták vonni a császárt, és a császárra illetve családjára vonatkozó trónöröklési és egyéb szabályokat egy külön törvényben fogadták el (kóshitsu-tenpan), amely viszont a jogforrási hierarchiában egyenrangú volt az alkotmánnyal.¹³

A tervezetet a 15 tagú Titkos Tanácsban vitatták meg és tartalmát a társadalom csak a kihirdetés napján ismerte meg. A japánok első alkotmányát, amely a császárnak az alattvalóihoz címzett ajándéka volt, 1889 februárjában hirdették ki, és 1890 novemberében lépett hatályba.

3.2. A meidzsi alkotmány¹⁴ (nihonkoku kenpó)

Az alkotmány mindenekelőtt kinyilvánította a császár sérthetlenségét és szabályainak örökérvényűségét. Hivatalosan megerősítve azt a legendát, amely szerint a császár ősei 660 körül alapították a nemzetet. A császár volt a szuverén, aki az alkotmány rendelkezéseinek megfelelően kormányozta az országot. Azonban számos kérdésben a császár előjoggal rendelkezett.

¹¹ Különösen Rudolf von Gneist és Lorenz von Stein előadásai voltak rá nagy hatással.

¹² Az alkotmány készítésében Kawashi Inoue, Mijoyo Ito és Kentaro Kaneko is részt vett, ám a tervezet lényegében a fent jelzett két tudós munkájának az eredménye.

¹³ Azaz, az alkotmányos rendelkezések gyakorlatilag két írott jogszabályban kerültek megfogalmazásra.

¹⁴ Az alkotmány szövegét Ld. TANAKA i.m. 16-24.

A parlament leginkább a császár segítségét és támogatását szolgálta. A háromszáz tagú Tanácsosok házának (kizoku-in) tagjai a császári család felnőtt tagjaiból, bárókból, továbbá a császár által kinevezettek közül kerültek ki. A Képviselőház (shugi-in) összetételét a tizenöt yen évi adót fizető, négy éve egy helyben lakó, 25 feletti férfiakkól közvetlenül választott képviselők alkották. A törvényeket a parlament hozta, de császári hozzájárulással. A császárnak széles körben volt lehetősége császári rendeletek kibocsátására.

A kormány minisztereit a császár nevezte ki, míg a parlamentnek ebbe nem volt beleszólása. A miniszterek a császárnak, és nem a parlamentnek voltak felelősek. Később az is gyakorlattá vált, hogy a császár, mint fegyveres erők legfőbb irányítója a kormány és a parlament ellenőrzésén kívül áll.

A közigazgatás modernizálása a megyerendszer bevezetésén túl, az ország 804 kerületre (gun) és 64 városi kerületre (shi) történő osztását jelentette. Tokió, Oszaka és Kiotó pedig nagyvárosi (fu) rangot kapott. Az ország fővárosa Tokió lett.

Az alkotmány szabályai leginkább kevert stílusúak¹⁵, hű lenyomatát adva a gyakran felemás tartalmú japán jogszabályoknak. A civil jogokért mozgalom egyes követelési megvalósultak, ám a császárnak még így is túlzottan nagy hatalmat biztosító tennő-rendszer az ország későbbi katonai diktatúrába sodródásához is hatékony eszköznek bizonyult.

Azonban meg kell azt is jegyezni, hogy a császár-központú nacionalista erők nem voltak teljesen elégedettek az alkotmánnyal. Egy vallásosabb és erkölcsösebb alkotmányt akartak. Ennek érdekében hirdette ki a császár a nevelésről szóló leiratát, amely a konfuciánus és shintó tanok fényében született, elsősorban az erős nyugati hatások ellen.

E leirat többek között a császár iránti teljes hűséget, a konfuciánus tanokból fakadó kötelezettség szívből teljesítését és a nagyfokú engedelmséget tette a nemzet lényegi vonásának. Az alattvalók bátran feláldozták magukat a hazáért, ami egyet jelentett a császárral. E szabályok végül alapvető etikai kódexként szolgáltak a II. világháború végéig.¹⁶

3.3. Módosított jogszabályok: az új Ptk. és az új Ktk.

1893-ban a Tokiói Egyetem professzoraiból álló bizottság a kormány felkérésére újabb tervezetet készített, amelyen viszont a német Bürgerliches Gesetzbuch első és második tervezetének hatása érződött. A japán Ptk. teljessé csak évekkel később vált, mivel a családjogi szabályok hosszabb előkészítést igényeltek, s így 1898. július 16-án léptették a teljes minpó-t hatályba.¹⁷

A tervezetet nemcsak az idő sürgetése miatt fogadták el, hanem – mivel a törvénykönyvet szerkesztő Nobushige Hozumi az angol, Masaki Tomii a német, Kenjiro Ume pedig a francia jog híve volt – mert, egy valódi szintézist tudott e mű teremteni. Megjegyzem, a német hatás, s elsősorban Bernard Windscheid¹⁸ munkásságának dominanciája mellett.

A Ptk. szerkezetében a német pandekta-rendszert tükrözi, öt könyvből áll: 1. Általános rész, 2. Dologi jog, 3. Kötelmi jog, 4. Családi jog, 5. Öröklési jog.

A tartalmi kialakításban a szerződési szabadság, a tulajdon korlátlanlansága, valamint a vétkes felelősség elve érvényesült. A családi, öröklési viszonyokban a japán szokásjog fokozottabb felhasználására törekedett. Az idegen dologbeli jogokat pedig erkölcsi obligációnak tekintve a kötelmi jogi szabályok között helyezték el.

¹⁵ „mixed style” Ld. KEN TAKESHITA: The modernization of the Japanese Legal System. *Kansai University Review of Law and Politics*, 1998/19. 5.

¹⁶ TANAKA i.m., 630-640., VON MEHREN i.m., 5-12., ODA, HIROSHI: Japanese Law. Butterworths, 1992. 27-32.

¹⁷ A Ptk. első három könyvét az 1896. évi LXXXIX. törvénnyel, a negyedik és ötödik könyvét pedig az 1898. évi IX. törvénnyel hirdették ki.

¹⁸ A pandektista B. Windscheid ugyanis a BGB első tervezetében játszott nagy szerepet.

A német pandektisztika hatása folytán a japán jogtudomány a német-római jog felé fordult, s az egyetemeken is oktatni kezdték a római jogot.¹⁹

Az új Ktk. (shóhó) már egy japán bizottság tervezetére épült, amely viszont a német Handelsgesetzbuch szabályait követte. A kódexet 1899. márciusában hirdették ki, és 1899. júniusában lépett hatályba. A Ktk. öt könyvből áll: Általános rendelkezések, Társaságok, Kereskedelmi ügyletek, Váltó, Tengeri kereskedelem.

3.4. További törvénymódosítások

A japán jogtudományt ért egyre erőteljesebb német befolyás a büntetőjog területén is érvényesült. A német egyetemeken tanuló japán diákok sokasága Franz von Liszt elméletét elsajátítva tért vissza hazájába.

Ezt követően az új elmélet hívei és a régi, francia mintájú kódexet támogató tudósok között viták sora zajlott le, amelyek végül a kódex német alapon történő felülvizsgálatát és 1907-ben egy új Btk. (keihó) létrejöttét eredményezték.

A korábbinál már megjelenésében is szerényebb, 264 szakaszt tartalmazó szöveg legfontosabb tartalmi változásai a büntetés szubjektív, a tettes iskola elmélete alapján történő megközelítéséből fakadtak.

A bűncselekmények klasszikus hármasságát mellőzve, előtérbe helyezve az elkövető személyes adottságait, a bírói mérlegelés a korábbiaknál nagyobb szerepet kapott. Bevezetésre került a büntetés végrehajtásának felfüggesztése is.

Nagyon szembetűnő változást eredményezett a korábban rögzített, nulla poena sine lege és nullum crimen sine lege alapelvek kódexből történő törlése. Ennek okául a japán jogtudósok a meidzsi alkotmány 23. cikkét²⁰ jelölték meg, amely szerint jogi felhatalmazás hiányában japán jogalanyok le nem tartóztatathatók, őrizetben nem tarthatók, ki nem hallgathatók, el nem ítélték.

A korábban már említett jogegyenlőség gondolata is felemásan került szabályozásra, mert például a férj házasságtörése nem volt büntethető, ám a feleség – a férj erre irányuló indítványa esetén – hűtlenségéért büntetőjogi felelősségvonalra számíthatott. A kódex a későbbiekben is viták tárgya volt, s revíziós bizottságot is létrehozta, ám lényegi változást csak a második világháború utáni korszak hozott.

Az eljárásjogi kodifikáció két újabb törvénykönyve közül valójában csak polgári eljárásjogi törvény jelentett komoly változást.

Az új Büntető eljárásjogi törvény, amit 1890-ben hirdettek ki, hatályon kívül helyezte ugyan a korábbi kódexet, ám tartalmában attól lényegében el sem tért, így a büntető eljárásjogi szabályok szignifikáns módosítására csak a későbbiekben, az első világháború követően került sor.

Az 1890 áprilisában kihirdetett és 1891. január 1-jén hatályba lépett polgári eljárásjogi törvény (Pe.) szinte szó szerint a német Zivilprozessordnung fordítása. A kódex módosítására, a pontatlan fordítás eredményeként szükségesnek bizonyult egyes terminológiai korrekciókat leszámítva, az 1920-as években, majd az angol-amerikai befolyás következtében a második világháború után került sor.

Azonban a bíró helyzete a hagyományos japán jogfelfogásból adódóan a kontinentális jogrendszerekben megszokott szereptől eltérően alakult. A békéltetés mindennél fontosabb

¹⁹ LEE HYEONG-KYU: Die Rezeption des Zivilrechts in Ostasien. In *Zeitschrift für vergleichende Rechtswissenschaft*, 3/1987. 158-163., ARAI MAKOTO: A Japán Polgári Törvénykönyv létrejöttének története. In *Jogtudományi Közöny*, 8/1979, 525-527.

²⁰ „No Japanese subject shall be arrested, detained, tried, or punished, unless according to the law” Ld. TANAKA i.m. 19.

szerepet töltött be, a bírónak tehát nem a törvények szerinti legmegfelelőbb megoldást kellett alkalmaznia, hanem a felek békéltetése számított elsődleges feladatának.

A polgári anyagi és eljárásjogi törvények kodifikációját kísérő viták eredményeképpen az eljárásjogi törvény anélkül lépett hatályba, hogy lettek volna hatályos anyagi jogi szabályok.

A kodifikáció eredményeképpen a többségében még az ötvenes évek végén kötött egyenlőtlen nemzetközi szerződéseket is felülvizsgálták. A kérdést tekintetében sem a társadalom, sem a kormányzat nem volt sokáig egységes, ám végül, elsőként 1893-ban, Londonban sor került az Angliával kötött szerződés felülvizsgálatára.

A módosítás alapján a területen kívüliséget előíró rendelkezéseket kitörölték, a külföldi kereskedőknek Japán területére szabad belépést biztosítottak, valamint új vámszabályokban is megállapodtak. E szabályok alkalmazásának hatályát azonban a polgári és kereskedelmi kódexek megszületéséhez kötötték.

III. Következtések: A recepció jelentősége

A recepció legfontosabb vívmánya, hogy Japán számára megteremtette a modern fejlődés alapjait, a gyarmatosítás veszélyét elkerülve pedig megőrizte függetlenségét. Japán ez által a modern nyugati hatalmakkal hasonló gazdasági szintre emelkedett. A kontinentális jogok recepciója az európaiktól gyökeresen eltérő szokások és társadalmi adottságok által uralt környezetben valósult meg, ez pedig, véleményem szerint, a japán jogrendszer egyik legeredetibb vonását jelenti mind a mai napig.

Az európai jogi gondolkodás átvételét tömören úgy jellemezhetjük, hogy „bár technikájában európai, de szellemében japáni.”²¹

Csak olyan jogszabályokat fogadtak el végül, amelyek az isteni császár hatalmát szolgálták, ezáltal e korszakot a klasszikus Rechtsstaat fogalommal semmiképpen sem azonosíthatjuk. A jogállamiság egyes garanciái, mint például: a szabadságjogok korlátozott felsorolása, vagy a korlátozott hatalom elválasztás rögzítést nyert az alkotmányban, ám a polgári törvénykönyv negyedik és ötödik könyvei az ősi, konfucióanus eszméken alapuló szokásokat kodifikálták.

Azaz, a modern kódexek összességükben egy európai mintájú, modern társadalom jogszabályait rögzítették, míg a japán társadalom túlnyomórészt valójában az ősi szokások szerint rendezte mindennapi viszonyait. A napóleoni kodifikáció a szabadság és egyenlőség megteremtéséért forradalmat kirobbantó társadalom céljait rögzítette, míg a japán kódexek demokratikus intézményei csupán a hatalom jogalapját teremtették meg, de nem mindig találtak a társadalom elvárásaival.

Megvalósult tehát a kontinentális hagyományokat átvevő, a kínai jogtól elszakadó modern japán jogrendszer. A kínai jogtól eltávolodás ugyanakkor viszonylagos, de az írott jog tekintetében szignifikáns.

²¹ Ld. ENOSUKE YAMANAKA: *Über die Rezeption des europäischen Rechts und Rechtsgedankens in Japan an den Endstadien des Toku-gawa-Regims und in der Meiji-Ära*. Osaka, 1972. 6.